

*Пономаренко Н. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов*

Українського державного університету залізничного транспорту

*Неустроева Г. О.,
викладач кафедри міжкультурної комунікації та іноземної мови
Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»*

ФОРМУВАННЯ НАУКОВИХ ПОНЯТЬ У ХОДІ ВИВЧЕННЯ МОВНИХ ДИСЦИПЛІН

Анотація. Стаття присвячена аналізу проблем навчання, підготовці молодого покоління до вибору майбутньої професії. Сьогодні навчання мовних дисциплін базується на комунікативній діяльності. Актуальна проблема співпраці викладача з учнями під час вивчення лінгвістичних дисциплін. Досліджено проблему формування наукових концепцій студентів, що становить одну із провідних складових частин системи наукових знань, а також необхідність істотного підвищення ролі теоретичних знань у засвоєнні, доцільності та можливості викладання. Визначено роль психолого-педагогічних характеристик концепції в системі їх формування.

Ключові слова: комунікативна діяльність, наукова концепція, лінгвістичні дисципліни, психолого-педагогічна характеристика, гуманітаризація, емпірична абстракція.

Постановка проблеми. На початку ХХІ ст. домінування інформації як основної цінності особливо гостро відчувають ті держави, зокрема Україна, де малоефективно і занадто повільно вирішуються найбільш актуальні проблеми сучасності. Серед різних причин такого явища називається недостатня інтелектуальна готовність до вирішення нових і складних проблем, інакше кажучи, відчувається дефіцит фахівців високого рівня в різних галузях. Усе це стимулює зацікавленість проблемами навчання, підготовки молодого покоління до вибору майбутньої професії. У вирішенні цього завдання основна роль належить сучасній школі, покликаній озброювати учнів глибокими міцними діалектичними знаннями, формувати вміння і бажання вчитися протягом усього життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У роботах психологів та лінгводидактів є різні класифікації природи наукових понять. У психолого-педагогічній літературі цікаві для нас дослідження А. Леонтьєва, В. Давидова й інших психологів, де розкривається природа наукових понять, дається класифікація дефініцій, процес їх утворення на основі розумових операцій [2; 3]. Уявлення психологів і педагогів про розвиток понять у дітей становлять важливу частину того фундаменту, на якому будуються зміст і методи освіти. Педагогічна психологія і дидактика у своєму підході до проблеми понять спираються на теоретико-пізнавальні вчення про мислення і на реальну практику викладання в школі. Проблема розвитку мислення учнів в процесі навчання шкільних дисциплін не нова, її досліджували багато авторів: М. Микулінська, Н. Пашковська та ін. [5; 6]. У процесі вивчення основ науки про мову цікавим є опис психологічних закономірностей.

Метою статті є уточнення ролі системних знань у формуванні абстрактно-логічного мислення учнів; визначення місця

технології формування змістовних узагальнень у системі розвитку творчого потенціалу учня та з'ясування ролі психолого-педагогічної характеристики поняття в системі їх формування.

Виклад основного матеріалу. Як один із головних компонентів системи наукових знань поняття несуть у своєму змісті сконцентрований обсяг інформації про навколишню дійсність.

Педагогічна психологія і дидактика у своєму підході до проблеми понять спираються на теоретико-пізнавальні вчення про мислення і на реальну практику викладання в школі. Формування в учнів понять вважається однією з головних цілей шкільного викладання.

Виконання корінних завдань сучасної шкільної освіти пов'язано зі зміною типу мислення, що проектується цілями, змістом і методами навчання. Усю систему необхідно переорієнтувати з формування в дітей розсудливо-емпіричного мислення, на розвиток у них сучасного науково-теоретичного: лінгвістичного, математичного тощо. Процеси мислення, що відбуваються спочатку повно і розгорнуто, поступово, коли вони проводяться через певну стадію вправ, набувають скороченого, згорнутого вигляду. Тут мається на увазі випадання окремих ланок процесу міркування [6, с. 75]. Під час розумової діяльності відпрацьовуються і закріплюються розумові операції (аналіз, синтез, абстракція, узагальнення, систематизація й ін.), необхідні для вирішення навчальних та практичних завдань. Оволодіння цими прийомами або способами розумової діяльності дає можливість свідомо використовувати їх під час застосування знань. Завдяки певному фонду розумових прийомів знання учня набувають динамічності і дієвості; учень буде не тільки знати, але й думати.

Вивчення проблеми теоретичного мислення передбачає всебічне використання в психології і дидактиці діалектико-матеріалістичного вчення про пізнання, про роль у ньому предметної діяльності людини.

На шляхах традиційної педагогічної психології цю проблему розробити не можна. За формальної класичною логікою, вона абсолютизує розсудливо-емпіричне мислення і його роль у засвоєнні знань. Вона не може виявити справжні причини труднощів, які долають школяри під час засвоєння наукових знань. Ці труднощі є наслідком внутрішньої обмеженості тих емпіричних абстракцій, узагальнень і понять, які здебільшого культивуються в дітей в умовах прийнятої системи навчання. Але саме ці емпіричні форми мислення традиційна психологія визнає як єдино можливі і допустимі в масовій шкільній освіті.

Керуючись емпіричною теорією мислення, така психологія вільно чи мимоволі змушена сповідувати і її тлумачення природи абстракції, узагальнення й утворення понять: концептуалізм, вузький сенсуалізм, асоціанізм. Але ці настанови несумісні з розумінням предметної діяльності як основи мислення. «Технологія» формування змістовних узагальнень зовсім інша, ніж та, яка властива узагальненню емпіричного характеру. Основою цього процесу служать не спостереження і порівняння зовнішніх властивостей предметів (традиційна наочність), а предметна дія й аналіз, які встановлюють суттєві зв'язки цілісного об'єкта, його генетично вихідну (загальну) форму. Тут відкриття і засвоєння абстрактно-загального передє засвоєнню конкретно-приватного, і засобом сходження від абстрактного до конкретного служить саме поняття як певний спосіб діяльності. Навчальний предмет, побудований на основі принципів такого узагальнення, відповідає науковому викладу дослідженого фактичного матеріалу. Але засвоєння його змісту повинно здійснюватися школярами шляхом самостійної навчальної діяльності.

У роботах В. Давидова намічені шляхи дослідження досвіду експериментального втілення нових принципів побудови навчальних предметів у даний час. Це такі принципи:

– усі поняття, що конструюють даний навчальний предмет, повинні засвоюватися дітьми шляхом розгляду предметно-матеріальних умов їх походження, завдяки яким вони стають необхідними (тобто поняття не даються як «готове знання»);

– засвоєння знань загального й абстрактного характеру передє знайомству з більш конкретними знаннями, останні повинні бути виведені з перших як зі своєї єдиної основи, цей принцип впливає з настанови на з'ясування походження понять і відповідає вимогам сходження від абстрактного до конкретного;

– під час вивчення предметно-матеріальних джерел тих чи інших понять учні передусім повинні виявити генетичну вихідну, загальний зв'язок, визначити зміст і структуру всього об'єкта даних понять (наприклад, для об'єкта шкільної граматики такою загальною основою є відношення форми і значення в слові); і цей зв'язок необхідно відтворити в особливих предметних, графічних або знакових моделях (наприклад, внутрішню будову слова можна зобразити графічними схемами) [2].

Така побудова навчальних предметів дозволяє організувати викладання, у процесі якого вже молодші школярі повноцінно оволодівають поняттями. Засвоєння навчального матеріалу сприяє формуванню теоретичного мислення в дітей. Для успішного розвитку в школярів лінгвістичного мислення необхідно визначити склад тих знань про мову і тих мовних і мовленнєвих умінь, сукупність яких становить змістовну й операційну сторону такого мислення і забезпечує людині вільне володіння мовою. Це означає, що носій мови, не замислюючись, використовує мовні засоби для вираження своїх думок в усній або письмовій формі. Теоретичні відомості, пропоновані програмою, більшість учнів засвоюють, оволодівають знаннями, необхідними для формування навчально-пізнавальних мовних і правописних умінь і навичок, вчаться самостійно поповнювати свої знання, працювати над вдосконаленням мовної культури.

Загальним недоліком у знаннях за мовними дисциплінами є відсутність у значної частини учнів необхідної теоретичної основи для успішного формування мовних і мовленнєвих

умінь; невміння осмислено і повно викладати вивченій матеріал, виділивши в ньому головне, незнання всіх ознак, притаманних тому чи іншому явищу; часта підміна основних ознак другорядними, здебільшого механічне, неусвідомлене запам'ятовування визначень, правил. Недостатньо повні і міцні знання, що не склалися в систему, швидке забування вивчених визначень не можуть служити надійною основою для формування свідомих мовних та мовленнєвих умінь і навичок. Великим недоліком в організації процесу навчання є той факт, що (через наявний розрив між процесом набуття знань і формуванням умінь і навичок) засвоєні знання не стають базою для вдосконалення мовлення учнів.

Успішність учнів за однакового змісту і методах навчання залежить від того, які прийоми розумової діяльності ними застосовані для засвоєння матеріалу. Психологи зазначають, що навчання прийомом розумової діяльності – це не тільки один зі шляхів розумового розвитку, але і шлях усунення переважаності і ліквідації неуспішності. Учні необхідно із самого початку навчати раціональним способам здобуття знань і цим поступово впорядковувати процес мислення.

Отже, семантизація важких для розуміння учнями слів художніх текстів дозволяє не тільки розвивати мову учнів, а й формувати в них лінгвістичне мислення, що сприяє інтелектуальному розвитку та виробленню в школярів індивідуального мовного стилю.

Висновки. Отже, матеріали багатьох психолого-педагогічних досліджень дозволяють сформулювати такі висновки, значущі в аспекті подальшого дослідження проблеми. По-перше, розвиток лінгвістичного мислення учнів має місце тоді, коли воно є метою навчання, коли методика навчання забезпечує досягнення зазначеної мети. По-друге, формування в школярів змістовного узагальнення є важливою умовою наближення способів викладання до рівня сучасності. По-третє, у практиці навчання викладання знань може відбуватися за принципом «від загального до конкретного» (від змістовного загального – до мислення частковостей).

Завдання найближчого майбутнього полягає в тому, щоби шляхом комплексних, логічних, психологічних, дидактичних і методичних досліджень всебічно розробити конкретні прийоми побудови навчальних предметів на основі змістовних узагальнень матеріалу і теоретичних понять про нього. Ці дослідження повинні проходити за нерозривної єдності експериментального навчання та вивчення закономірностей розвитку мислення школярів. Актуальним напрямом подальшого дослідження є взаємозв'язок системи формування теоретичних знань учнів та їхнього індивідуального мовного стилю. Динаміка цих процесів потребує розроблення особливих методів і прийомів дослідження.

Література:

1. Выготский Л. Педагогическая психология / под ред. и со вступ. В. Давыдова ; авт. коммент. В. Давыдова и др. Москва : Педагогика, 1991. 479 с.
2. Давыдов В. Виды обобщения в обучении: лексико-психологические проблемы построения учебных предметов. Психол. ин-т Рос. акад. образования. 2 изд. Москва, 2000. 480 с.
3. Леонтьев А. Проблемы развития психики. 2 изд. Москва : Мысль, 1965. 423 с.
4. Лобко-Лобановская Н. Работа с учебным текстом на уроке. Харьков : ХГПУ им. Г.С. Сковороды ; Леминги, 2001. 108 с.

5. Микулинская М. Развитие лингвистического мышления учащихся. Москва : Педагогика, 1989. 144 с.
6. Пашковская Н. Лингво-дидактические основы обучения русскому языку : пособие для учителя. Киев, 1990. 192 с.
7. Попова В. Пути повышения речевой грамотности старшеклассников на уроках литературы. *Пути повышения грамотности учащихся*. Киев, 1991. С. 95–106.
8. Рубинштейн С. Проблемы общей психологии. Москва : Мысль, 1976. 416 с.
9. Чернов А. Становление глобального информационного общества: проблемы и перспективы. Москва : Дашков и Ко, 2003. 232 с.
10. Dictionary of Contemporary English Addison Wesley Longman, 2000.
11. Open Doors Students' Book. Oxford University Press, 2001.

Пономаренко Н. В., Неустроева Г. О. Формирование научных понятий в ходе изучения языковых дисциплин

Аннотация. Статья посвящена анализу проблем обучения, подготовки молодежи к выбору будущей профессии. На сегодняшний день обучение языковым дисциплинам базируется на коммуникативной деятельности. Актуальна проблема сотрудничества преподавателя с учениками при изучении лингвистических дисциплин. Исследована проблема формирования научных концепций студентов, что является одной из основных составляющих системы научных знаний, а также необходимость существенного повышения роли теоретических знаний в усвоении, целе-

сообразности и возможности преподавания. Определена роль психолого-педагогических характеристик концепции в системе их формирования.

Ключевые слова: коммуникативная деятельность, научная концепция, лингвистические дисциплины, психолого-педагогическая характеристика, гуманитаризация, эмпирическая абстракция.

Ponomarenko N., Neustroieva G. The formation of scientific concepts during the study linguistic disciplines

Summary. The article is devoted to the analysis of the problems of learning, preparing the younger generation for the choice of a future profession. Nowadays teaching language disciplines is based on a communicative activity basis. There is an urgency of the problem of cooperation between a teacher and students during the study linguistic disciplines. The problem of the formation of students' scientific concepts has been studied and it makes pone of the leading components of the system of scientific knowledge, as well as the need to significantly enhance the role of theoretical knowledge in the assimilation, expediency and possibility of its teaching. The role of psychological and pedagogical characteristics of the concept in the system of their formation has been determined.

Key words: a communicative activity, a scientific concept, linguistic disciplines, psychological and pedagogical characteristics, humanitarization, empirical abstraction.